

παρατήρηση, στην έκφραση, στην κίνηση, στην ψυχολογία, στη σκηνοθεσία, στην ποίηση, στην τέχνη. Προκοπή δη: τόσο από έντελεια κι από κατόρθωμα κι από έργα που μπορεί κανείς ανεπιφύλαχτα να τα βαφτίσει άριστουργήματα· κάποιο άλλο στοιχείο είναι το κύριο γνώρισμα του ύψους του· της δραματικής τέχνης. Είναι το στοιχείο το ανθρωπινότερο και το συγκινητικότερο, κάτι που δεν κάνει τα φειδικά τάγματα, μα που χαρακτηρίζει τα πλάσματα της ζωής, και μέσα σε όλα τους τα ψεγάδια· το γνώρισμα που ένας μεγάλος τεχνοκρίτης, ο Ράσκιν, το βάζει πιδ άπάνου ακόμα κι από την κλασική του έργου τελειότητα. Θέλω να πω για τον άγωνα και για την προσπάθεια. Αίγως καιρός πέρασε, μα πόσο μακριά βρισκόμαστε από τις τραγωδίες αλλά Βερναρδάκη κι από τις κωμωδίες αλλά Κορομηλά. Τους κορυφαίους του είδους σημειώνω, και μιλώ για τα δικά μας μόνο.

3

Μα δεν μπορεί να υπάρξει τέχνη που να ζήσει τζονομα, χωρίς ένθουσιασμό, αφιλοκέρδεια, και πρώτ' απ' όλα, χωρίς ειλικρίνεια. Η τέχνη του θεάτρου πειράζεται κι επηρεάζεται πιδ πολύ από την άγνοια του ντερέσου, από το φόβο του κοινού, από το νού τον έμπορικό, από καθελογής δσοοληφίες, φαντασμάρες, ξεσυνερίσματα και ψευτιές. Για τούτο κι εύκολώτατα ξεπέφτει σε βιομηχανία του χειρότερου είδους, κι ο δραματικός ποιητής, άνωως και δεν ξέρει να οργανώσει το ταλέντο του με κάτι σαν από την κατασασώνη του επιχειρηματία, θα το παρουσιάσει το έργο του πάντα στο χαρτί και ποτέ στη σκηνή. Τε νέο ελληνικό θέατρο για να τραθήξει, καθώς το άζει, το δράμα του ξαναβισμού του ήρωικά πρέπει ν' αγωνιστεί για να ξετινάξει από πάνου του όλους αυτούς τους πειρασμούς. Πώς θα το κατορθώσει; Ξέρω κ' έγώ; Δε γράφω συνταγές. Σημειώνω στοχασμούς. Θέατρα που να θυμίζουνε πολύ το ναό, και διόλου τη μυρωρία. Παιξίματα που να προσφέρουνα καθώς θα μοιράζουνα ταχτικά τα φύλλα ενός έντυπου που θα βγαίνε όχι για να γραπώσει συνδρομητές, μα για να σκορπίση μια ιδέα, για να σαρκώσει ένα όνειρο, με τάξη και με ρυθμό και με τόνο και με πρόγραμμα, για να οργανώσει μια κίνηση, για να πραγματοποιήσει μια πρόοδο. Σκηνές σαν κάποια σαλόνια ζωγραφικής που μπορεί κανείς να σπουδάση γύρω στο έργο που κρέμουντ' εκεί, ένα δηλωμένο περιήφανα, γενναία, κ' ελεύτερου χαρακτήρα, είτε στην έμπνευση, είτε στην άχτέλεση. Κάτου τα έργα που κρατιώνται μονάχ' άπάνου στη σκηνή, και δεν είναι και για μελέτη. Κάτου τα έργα που γράφονται για ώρισμένους ρόλους ώρισμένων ήθοποιών, θηλυκών πιδ πολύ, δση δύναμη κι αν έχουν οι μάγισσες εκείνες να σηκώ-

νουν τα ταπεινά, και να παρουσιάζουνα σαν κάτι τι και τα τιποτένια, ή και να κάνουν να τα υποφέρει ο κόσμος του θεάτρου τα δράματα, που με δλη τους την αξία, θα τάντιπαθοουσε και θα τα μαζιάρωνε, ίσα ίσα γιατί ή δύναμη τούτη πρέπει να πατηθή, ή δύναμη τούτη είναι που άξευτελλίζει την τέχνη και που στραβώνει την έμπνευση. Οι υποκριτές σαν δργα να σε μίαν δρχήστρα, χωρίς υπερτροφικά και υπερβολικά ξεχώρισμα· ο δραματογράφος μόνος νόμιμος άρχιμουσικός. Στη θέση του καθένας. Και πιδ πολύ κάτω οι λεγόμενες σκηνογραφικές τελειότητες, όλα εκείνα τα θαμαστά τάχα και τα σύμφωνα, με όσα άπαιτεί ή πρόοδο της νέας σκηνοθετικής τέχνης, φικασιδώματα, και παραφορτώματα που σκλαβώνουν την τέχνη του δραματικού συγγραφέα· την τέχνη που άζει: να στέκεται πάντα πολύμορφη, πολύτροπη, ανεξάρτητη, κυρίαρχη, που τη σκλαβώνουνα κάτω από κάποιες τάχα φερμένες από το ξετύλιμα της σκηνής κι άπαραίτητες άπαιτήσεις, που χωρίς αυτές, αδύνατο, λένε, ή παρά πολύ δύσκολο να παιχτεί τώρα ένα έργο. Κάτου, κ' έξω από το θέατρο όλα τα άποκλειστικά ύλιστικά και θεαματικά τερτίπια, όσο ζωηρά κι αν μάς δίνουνα την έντόπωση, την ψευτοάσταση, του πραγματικού· τα τερτίπια που φυλάνε άποκλειστικά για τα μάτια μόνο την άπόλαψη και σχεδόν τίποτε για ταυτί, που δεν αφήνουνα τη φαντασία του θεατή να δουλέψη μονάχη της και να συμπληρώση κάποια πράγματα, καθώς ένας κακός ποιητής που με πεζολογική άκρίβεια θα τάράδιαζε όλα και τίποτε δε θα φινε στον άναγνώστη του να μαντέψη και να δνειρευτεί. Όχι στην πρώτη γραμμή τα έξωτερικά στοιχεία και τα κοστούμια και οι σκηνογραφίες, τα παραφικασιδώματα και τα παραφορτώματα. Κάτι σα γύρισμα στους παλιούς καλούς καιρούς, καθώς δουλευε ή σκηνή όταν είνανε ποιητές και θριαμβευτές οι Σοφοκλήδες, οι Σαιξπήριοι και οι Ρακίηδες. Άλλοιώτικα, μια παντομίμα είναι για τον άνθρωπο το στοχαστικό κάτι τι πιδ διανοητικό, και κάτι πιδ εύγενικό ο κινηματογράφος. Μα μεταρροθύμηση άνάλογη μ' εκείνη που τώρα τελευταία έδλεπε πώς βάλθηκε σ' ενέργεια στο Kunster Theater του Μόναχου, και π... δε... ξέρω αν καλκ καλκ συνταράζεται σε όλα με το δικό μου τόνειρο ενός παραδειγματικού θεάτρου, μα πού, καθώς υποθέτω, σε πολλά το πλησιάζει.

4

Το παίξιμο των «Άλυσίδων» και του άλλου δραματικού έργου «Στην άξώπορτα» από το θέατρο της Κυβέλης τώρα τις προάλλες για μια φορά και μόνη, βρος είναι από κείνους που τους νομίζω σημαντικώτατους για την άξιοπρέπεια και την πρόοδο της Έλληνικής σκηνής. Θα ήθελα θέατρο που

να δουλεύη έτσι: Έργα που να γίνουνα: από τον ποιητή και να παίζουνα από τον υποκριτή με τη φροντίδα και με την έλπίδα πως δίνουνα κάποιο νόημα της Τέχνης, έξω από τη φροντίδα κι από την έλπίδα πως θάρέσουνα στον κόσμο ή—που το ίδιο κάνει—πως θα βγάλουνα λεφτά. Έργα που να γίνουνα και που να παίζουνα όχι με τη φροντίδα και με την έλπίδα πως θα τα κάμει να σταθούνε άπάνου στη σκηνή το ταλέντο του Α ή το δαιμόνιο της Β, μα ή καλοσυνείδητη και με άυταπάρνηση θάλεγα γινομένη παράσταση, και ύστερ' από προσεχτική και φιλολογημένη μελέτη, όλων των τεχνικών που θα χουνα μέρος, άξεχώριστα, από τον πρωταγωνιστή ίσα με το βουδ το πρόσωπο. Έργα χωρίς ρόλους, για όλους. Το άξεχώριστο τούτο είναι λογικό να δείχεται όχι μόνο με την ποιότητα του έργου, μα και ποστικά, να πούμε δηλαδή, να παίζεται το καθένα με την άράδα του, μια φορά. Και ύστερα βλέπουμε. Για την επανάληψή του, άργότερα, σε άλλη περίοδο, άλλος λογαριασμός. Να δημοσιεύεται το δράμα στη σκηνή, καθώς δημοσιεύεται στο περιοδικό ή στο βιβλίο. Για να λείψη ο συγγραφέας του δραματικού έργου, κι ως είναι άριστοί, πως δεν το δίνουνα, γιατί τάχα δεν πηγαίνει κόσμος. Για να λείψουνα τα ψεύτικα και άηδέστατα εκείνα κατά γενικήν άπαιτησι για την επανάληψη του δραματικού έργου, κι ως είναι σίχαμα.

5

Η Άστρούλα των «Άλυσίδων». Δυό κριτικοί μας μιλήσανε για κείνη, διαφορετικά ο καθένας, άντικρίζοντάς την ο καθένας από μια διαφορετική γωνιά. Δεν έχω πρόχειρα την ώρα τούτη τα μιλήματά τους. Ο ένας, άνωως δεν έχω λάθος, την εύρισκε πιδ πολύ ψυφροθετημένη ρητορικά, να πούμε, κι όχι όπως καλύτερα θάστανε, ψυχολογικά χυμένη· κάτι τι που δεν είναι παρμένο από τα πραγματικά, κ' είναι πιδ πολύ στη φαντασία ενός ποιητή, παρ' στη ζωή. (Ο άλλος, άντίθετα, εύρισκε πως ζωή στην τέχνη δε θα πη έτι μπορεί να ξαναπαρασταίνη τα καθημερινά συναντημένα της ζωής. τα συνθησιμένα και τα γνώριμα, μα κ' εκείνα ταπίμακρα και ταύωρητα, που τα ξαναίγει το γυμνασμένο το μάτι του ποιητή, και τα παίρνει και μάς τα φέρνει και μάς τα δείχνει, και τα πλάθει και τα νύνει με τη ζωή, και βοηθά για να γεννηθούνα και για να βρούνε στην πραγματικότητα μίαν ώρα άρχήτερα. Κι άλήθεια. Δεν άρνιέμαι κάποιο δικιο, από μια μεριά, του πρώτου κριτικού. Μα ε δεύτερος σε να βλέπη πιδ βαθιά. Τα πλάσματα των ποιητών είναι σαν τις σκιές που άπάνου στον άδη του Ηερκίλιου ο Αίνας. Από τη μια μεριά οι σκιές οι γεννημένες που ήρθαν από τη ζωή. Από την άλλη τη μεριά οι σκιές οι άγέννητες που θα πάνε στη ζωή.

ΠΕΤΡΟΣ ΨΗΛΟΡΕΙΤΗ
ΣΠΑΣΜΕΝΕΣ ΨΥΧΕΣ*

XII

Πόσο γαλήνιο και σημύ άπαλοπεριπλήχτηκε, σαν κορδελίσα φεγγερή στις άκρες των επίπλων, το ίερό φως της λάμπας του σπιτιού, με το ταντελένιο της τριανταφυλλένιο άμπαζούρ! Ένα αντιφέγγισμα άνοιχτοπρόφρης κουκλίστικης πυρκαγιάς χύθηκε μέσα στην καμερούλα τη ζεστή. Κι άναψε, εδω ένα σθησιμένο γυαλιστερό κρανίο γέρου άπάνου σε μια παλιά φωτογραφία, εκεί μιας όμορφης γυναίκας δυό μάτια κατάμακρα και παιγνιδιάρικα, δίπλα ένα τοπίο καταπράσινο με άκίνητα νερά και ροδιδάφνες και λιτιές, και παραπέρα φλόγισε άπάνου σ' ένα πορτραίτο το τετράξανθα μαλλιά μιας κόρης γλυκοχαμογελούσας—θάτανε ίσως ή άδερρούλα του Όρέστη, ή Λιλίκα. Πώς κυ-

*) Η άρχή στον άριθ. 355.

τάζει, πως κυτρίζει, άνοποφιαστα κι άθωα, άπερνητη μπροστά της την άπερπάτηχη άκίμα στρατά της ζωής!

Κι ως σήκωσε ή Χρυσούλα τη λάμπα και την έβαλε άπάνου στο γραφείο του Όρέστη, πετάχτηκε μέσα από μια χρυσή κορδέλα, ο Μαραθωνομάχος του Μπένετ, που όρμωσε, τρεχαπτάμενος από τα βήθη ενός μεγάλου σκονισμένου δρόμου, λές και τον έβλεπε από κανένα χρυσό παραθυράκι της ψυχής να χυμξ στεφανωμένος από ήλιο και δάξα, άνεμοκυκλοπόδη για ν' άναγγείλει κάποια Νίκη.

Θά πεθάνει, το βλέπεις στη χλωμάδα την τρομαχτική του έφηβικού κορμιού του, μα τα μάτια του ζουνα χιλιάδες ζωές και λαμποκοπούνα και λένε:

— Χαιρετε! Χαιρετε! Με το ζερό μου το χέρι: παραμερίζω το Χάος, για να προφτάσω να σας πω:

«Νενικήκαμεν!» Κ' ύστερα; Ύστερα τί με μέλει;

Η Χρυσούλα έπεσε άπάνου στην πολυθρόνα, δίπλα στο πιάνο κ' έβλεπε τον Όρέστη να βγάζει τη

γραβάτα του, άμλιη ως και νευρικός μπροστα στην καρέφτη. Τον κύταζε με σφιγμένα τα χείλια, μ' ένα κόμπο άσάλευτο στη λαϊμό και της φαίνότανε πως αν άνοιγε το στόμα δε θα μπορούσε πιδ να κρατήσει τους λυγμούς. Άκκομπησε το κεφάλι της άναπυδογυρισμένο πη σαχη της πολυθρόνας κι ελακμός της έτσι που φάνηκε γυμνός, άνυπεράσπιστος κι άλκαφροκατωμένος από το φως της λάμπας, θαρρούσες (πόσο φρικαστικά προσητικές σπάτες παίρνουνα κάποτε τα κορμιά μας!) θαρρούσει, δινόντανε, έτσι άνυπεράσπιστη στη έσορφοτες και διόκοπο μαχαίρι της Μοίρας, που κάτου θα στεκότανε, ποιός ξέρει; Ίσως στην κάμερα τη διπλανή, κρυμένη πίσω από τις μαβιές κουρτινες του μεγάλου κρεβατιού!

Μεγάλα, χοντρά δάκρυα, βουβά κι άθώρητα, από εκείνα που όπου πέσουν λακκουδώνουνα τη ζωή και τα σίδερα, ζεστοπεριλούζαν την ψυχή της. Και γύρω της, μέσα σ' όλη την κάμερα, ή ψυχή των πραγμάτων ξεφώνιζε, ταράζόταν κ' έτρεμε κάτω από την ήρεμη, νυσταχημένη άκίνησία της επίφάνειας.

Όλα είνανε άνήσυχα και πλανταχημένα και περιμένανα. Άξασφν, χωρίς να το θέλει, έβαλε ή Χρυσούλα

